

Un repte en el temps de les *selfies*: la sostenibilitat en la gestió del patrimoni arqueològic

Elena SINTES OLIVES

Arqueòloga

Des de l'Institut Menorquí d'Estudis em van convidar a participar com a ponent en les Jornades dels 25 anys de la declaració de Menorca com a reserva de biosfera celebrades l'octubre de 2018. L'organització em demanà que, com a arqueòloga, respongués a una sèrie de preguntes genèriques enfocades en el paisatge i el patrimoni cultural i centrades, sobretot, a analitzar com millorar-ne la gestió i la preservació.

Si bé la gestió no és el meu camp ni de treball ni d'estudi, vaig voler participar en aquestes jornades com a integrant d'aquella generació d'escolars que, ja fa més de vint-i-cinc anys, va gaudir de les activitats organitzades per conscienciar la ciutadania de la importància de la declaració de Menorca com a reserva de biosfera i per apropar-li la candidatura. Possiblement, les reflexions que exposaré a continuació beuen d'aquella consciència adquirida a través del joc i de la descoberta del concepte de sostenibilitat.

Cal tenir en compte, però, que fora dels àmbits acadèmics i especialitzats, tot sovint es relaciona la sostenibilitat amb recursos naturals, paisatge i medi ambient, i no es tenen en compte els altres dos pilars de la sostenibilitat: l'econòmic i el social. D'altra banda, també es tendeix a oblidar que el patrimoni cultural —i encara més l'arqueològic— no només forma part de la nostra història, sinó que és part indissociable del nostre paisatge actual. Serà necessari, idò, fer feina per canviar aquestes dues idees.

Si seguim amb la tendència actual, quina situació es pot preveure per a la reserva de biosfera en els pròxims cinc o deu anys?

La recerca de la sostenibilitat en la gestió del patrimoni és primordial avui, quan el turisme cultural ha deixat de ser l'antagonista del turisme de masses i la saturació en moltes destinacions culturals ja és igual o superior a la de destinacions de sol i platja. Una massificació que ve de bracet amb la frisança en l'elecció de la visita i amb la superficialitat i el postureig en la descoberta i la contemplació del bé.

Aquesta premissa s'ha de tenir en compte a l'hora de plantejar polítiques de promoció del turisme cultural i, sobretot, ha d'ocupar un capítol important en el plantejament de la candidatura actual de la Menorca Talaiòtica a patrimoni mundial de la Unesco. Des del punt de vista de la sostenibilitat, no és el mateix pretendre augmentar el nombre de visitants del nostre patrimoni arqueològic amb contínues i ràpides visites arribades amb autocars noliejats per grans operadors turístics que fomentar la visita pausada, reflexiva i acompanyada de guies locals amb coneixements avançats sobre el patrimoni i la història de l'illa. En el primer cas s'inundaran les xarxes socials de *selfies* que seran un reclam per a nous visitats. En canvi, en el segon cas, serem més a prop de la sostenibilitat.

El 2018 l'ONU va fer notar el paper protagonista que tenen les microempreses en el desenvolupament sostenible de l'economia a escala mundial. A Menorca, en els darrers anys han vist la llum un seguit d'iniciatives de treballadors i treballadores autònoms que, a títol personal o en associació, treballen entorn del patrimoni arqueològic de l'illa. Persegueixen contribuir al coneixement i la conservació del nostre patrimoni, donar a conèixer la història de Menorca a qui hi està interessat i despertar l'interès en qui no ho està, tot millorant el producte turístic i autoocupant-se. Finalitats, totes elles, molt lligades als objectius de la reserva de biosfera de Menorca.

Responent a la pregunta plantejada per l'organització de les jornades, val a dir que des del punt de vista de la gestió del patrimoni s'està avançant en l'assoliment dels objectius de la reserva de biosfera de Menorca, i en els pròxims cinc o deu anys, si s'apliquen polítiques preventives per garantir la preservació davant l'esperat augment de visites als principals jaciments arqueològics de l'illa i es dona suport a les iniciatives d'autoocupació, continuarem avançant. Possiblement, l'objectiu més difícil d'assolir serà apropar-se a l'autosuficiència en l'ús dels recursos i l'energia.

Un objectiu de la reserva de biosfera de Menorca en el qual s'ha treballat molt des de la gestió del patrimoni històric és el de fomentar els valors naturals i culturals com un dels motors de desenvolupament, promovent un ús compatible amb la seva conservació. Aquests darrers anys s'ha avançat en la conscienciació vers la necessitat de conservar i conèixer el patrimoni arqueològic. Si abans es gaudia dels monuments prehistòrics enfilant-s'hi i fotografiant-se a sobre, contemplant-los només des d'un punt de vista estètic, avui la majoria de visitants en respecten la integritat i els contemplen amb curiositat històrica. En certa manera, hem canviat el «que bonic!» pel «que interessant!».

Fig. 1. Naveta des Tudons. Soler, M. (1977).

Recuperat de <https://www.facebook.com/groups/menorcaantigua>

Però la massificació de què he parlat més amunt amenaça de tornar a revertir la situació. Alguns jaciments arqueològics i el seu entorn n'estan començant a mostrar símptomes. No podem permetre que l'augment en el nombre de visites sigui a costa de l'accés als jaciments de persones amb una menor sensibilització, de manera que en els propers anys farà falta seguir treballant en l'adequació dels jaciments, però també en la conscienciació dels seus visitants. No ens pot agafar desprevinguts!

Podem aprendre de l'exemple dels dòlmenes d'Antequera. Des que van ser declarats patrimoni mundial per la Unesco les visites no paren de créixer. Han passat de 76.582 visitants anuals el 2013 a 213.623 el 2018¹. Segons la premsa local, aquest augment ha implicat que els caps de setmana, i sobretot durant els períodes de vacances, s'hi formin llargues cues i es massifiqui l'entorn del monument, tot impeding una visita pausada, reflexiva i integral del monument. La Opinió de Málaga fins i tot es feia ressò que alguns visitants «tuvieron que esperar más de dos horas para ver los dólmenes y, cuando entraron, únicamente vieron cabezas, ya que no se cabía en el interior de los megalitos»².

1 TORREBLANCA, J. (18/01/2019). «Los Dólmenes registran en 2018 su récord en número de visitas». *El Sol de Antequera*. Recuperat de <https://www.elsoldeantequera.com/turismo/31347-los-dolmenes-registran-en-2018-su-record-en-numero-de-visitas.html>.

2 CASADO, C. (22/12/2017). «Los Dólmenes de Antequera superan ya las 200.000 visitas este año». *La Opinión de Málaga*. Recuperat de <https://www.laopiniondemalaga.es/municipios/2017/12/22/dolmenes-antequera-superan-200000-visitas/975816.html>

Proposta d'accions concretes per a dur a terme en els pròxims cinc o deu anys per millorar la situació

Per tal de continuar treballant per la sostenibilitat des de la gestió del patrimoni històric, a curt termini serà necessari millorar el sistema d'indicadors turístics en el marc del turisme cultural. Cal conèixer el perfil, les motivacions i les necessitats tant d'aquells que visiten el nostre patrimoni històric com dels que no ho fan. És a dir, hem de conèixer les persones que surten a les *selfies*. Destriar qui simplement visita el monument per fer-s'hi la foto de qui hi té un interès més enllà del postureig. No es tracta de qualificar els visitants de bons o dolents, sinó de conèixer diferents punts de vista i treballar perquè tots prenguin consciència de la importància del patrimoni arqueològic.

D'altra banda, resultaria interessant integrar la interpretació de tot el patrimoni, tant natural com cultural. És a dir, que un visitant d'un jaciment arqueològic no només hi trobi informació sobre el bé cultural, sinó que també entengui el paisatge del qual aquest bé forma part i quins factors naturals, històrics, econòmics i socials l'han fet com és. En aquest sentit, ja hi ha iniciatives tant públiques com privades que miren d'unir natura i cultura mitjançant activitats de descoberta del territori. I no podem oblidar que, per garantir la conservació d'aquest paisatge, caldrà la monitorització de l'estat de conservació del jaciment i el seu entorn, així com estudiar els processos i les causes de la seva degradació.

Gestió pública del patrimoni, o bé privada tutelada?

Un dels objectius de la reserva de biosfera de Menorca és aconseguir la coordinació i cooperació dels agents socials, econòmics, públics i privats per avançar conjuntament cap al desenvolupament sostenible. El dia que aquest objectiu s'assoleixi serà indiferent si la gestió del patrimoni és pública o privada. Mentrestant, però, és necessària la tutela pública de les activitats relacionades amb el patrimoni.

El patrimoni arqueològic ha de ser investigat, divulgat i conservat. No es conservarà si no és apreciat, no s'apreciarà si no es coneix, no es coneixerà si no es divulga i no es pot divulgar si no s'investiga. Per tant, la seva explotació com a recurs turístic ha de garantir aquestes tres coses: coneixement, divulgació i investigació, i l'Administració ha de vetllar perquè la gestió privada les fomenti.

Sap la societat menorquina mirar-se en el patrimoni cultural i extreure'n la creativitat per al futur?

Fins ara hem parlat del patrimoni arqueològic com a reclam i producte turístic, però una part important de les seves visites són locals. No hem d'oblidar que, d'una manera o altra, aquest patrimoni sempre ha estat relacionat amb la societat menorquina. Fins i tot podríem dir que forma part del nostre imaginari col·lectiu. En els darrers vint anys, des de l'Administració, les escoles i les associacions culturals s'ha fet molta feina per apropar encara més la població menorquina al patrimoni arqueològic, i els resultat ja són visibles.

Avui el nostre patrimoni històric ja és present en tots els àmbits socials i no hi ha dubte que també formarà part de futures iniciatives socials, econòmiques i ambientals.

Quin paper hauria de jugar el patrimoni cultural dins la promoció turística?

Des del punt de vista de la promoció turística el patrimoni arqueològic —i cultural en general— ha de jugar dos papers bàsics. S'ha d'aprofitar com a element diferenciador respecte d'altres destinacions turístiques madures i, sobretot, s'ha de planificar una estratègia de promoció específica, en què el públic diana sigui aquell que està interessat en destinacions de turisme cultural.

Sigui com sigui, és desitjable una promoció dirigida a trobar i incentivar el turista responsable, preveure les conseqüències d'un hipotètic augment de visitants sobre el patrimoni històric i defugir de l'efecte *selfie*. D'aquesta manera, en un futur, en lloc de parlar de turisme cultural podrem parlar de turisme compromès amb el patrimoni.